Helena Stranjik

Krajané v Chorvatsku a jejich jazykové biografie

KAROLINUM

Krajané v Chorvatsku
a jejich jazykové biografie

Helena Stranjik

———

Recenzenti:
prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc.
Mgr. Michal Pavlásek, Ph.D.

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní
plán
obnovy

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022

Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Obálka – foto Arhiv ČB Daruvar
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První vydání

ISBN 978-80-246-5446-1
ISBN 978-80-246-5493-5 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

ÚVOD 7

ČESKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA V CHORVATSKU 13

1. Reflexe české menšiny v Chorvatsku v odborné literatuře 14

2. Dějiny 35
2.1 Příchod Čechů na území dnešního Chorvatska 35
2.2 Období samostatného Československa a „Jugoslávie“ 38
2.3 Češi v dnešním Chorvatsku 43

3. Česká menšina v Chorvatsku dnes – sociální status a organizace 48
3.1 Postavení české menšiny v zákonech Chorvatské republiky 48
3.2 Svaz Čechů v Republice Chorvatsku 54
3.3 České besedy 57
3.4 Osvětová činnost – české školství 60
3.5 Informační a vydavatelská činnost 69

4. Čeština krajanů v Chorvatsku 73
4.1 Jazykový systém současné krajanské češtiny 77
4.2 Jazykový management v mluvě chorvatských krajanů 87

JAZYKOVÉ BIOGRAFIE KRAJANSKÝCH RODIN 91

5. Jazykové biografie a sociální sítě v literatuře 92
5.1 Definice jazykových (auto)biografií 92
5.2 Metodologie a její omezení 97
5.3 Sociální sítě 107

6. Jazykové biografie menšinových rodin na základě autobiografických vyprávění 112

6.1 Jazykové biografie členů rodiny A 120
6.2 Jazykové biografie členů rodiny B 141
6.3 Jazykové biografie členů rodiny C 162

7. Reflexe jazyka a komunikace ve vyprávěních respondentů 192
7.1 Jazyk komunikace a přepínání kódů 192
7.2 Krajanská čeština a hodnocení vlastních znalostí jazyků 199
7.3 Mateřský jazyk 204
7.4 České školství a komunikace ve školách 206
7.5 Komunikace v zaměstnání 211

8. Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity české menšiny v Chorvatsku a faktory, které působí na jeho udržení (na příkladu sledovaných rodin) 214

ZÁVĚR 237

SUMMARY 241
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK 245
POUŽITÁ LITERATURA, PRAMENY A ZDROJE 246
PŘÍLOHA – překlady promluv v chorvatském jazyce 254

ÚVOD

Národnostní a jazykové menšiny jsou v dnešním světě globalizace, migrací, nejistot a hledání vlastní identity velice často diskutovaným a zkoumaným tématem. Přesto ani v evropské tradici není stanovena jednotná definice pojmu národnostní menšiny a Evropská unie ponechává ve vymezení tohoto pojmu jednotlivým členským státům volnost. Za všeobecnou definici je ale přijímána definice Organizace spojených národů, podle níž je „národnostní menšina skupina obyvatel státu, tvořící menšinu v nedominantní pozici uvnitř státu, disponující etnickými, náboženskými nebo jazykovými charakteristikami, které jsou odlišné od charakteristik většiny obyvatel, mající vědomí vzájemné solidarity, motivované, byť jen implicitně, kolektivní vůlí přežít, a jejímž cílem je dosáhnout rovnosti s většinou, jak ve skutečnosti, tak i podle zákona".[1]

Pojem národnostní menšina[2] tudíž může mít dva významy – je to:

1. komunita složená z členů odkazujících se na jiný národní stát než na ten, kde jsou vnímáni (sami sebou nebo okolím) jako menšina,
2. národ bez vlastního národního státu nebo část národa, která je sama menšinou, obývající etnické území, od něhož odvozuje národní identitu / etnicitu.

1 UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/31 of 14/5/85 at para. 181.

2 V odborné literatuře, zvláště zahraniční, je pojem národnostní menšiny čím dál častěji nahrazován obecnějšími a neutrálnějšími pojmy etnikum či etnická skupina, regionální skupina, etnická menšina aj. (viz Šatava 1994; Hroch 2003; Eriksen 2012 aj.). Vzhledem k tomu, že ale v pojmu národnostní menšina nespatřujeme žádné negativní konotace, v této práci u něj zůstaneme.

Od národnostní menšiny je navíc někdy odlišována jazyková menšina, která je vnímána jako jazyková komunita, jejíž první jazyk je jiný nežli dominantní jazyk země, případně skupina hovořící jazykem s nízkou prestiží, slabá nebo tvořící jen nepočetnou složku společnosti. Obdobně Rada Evropy uvádí, že se v případě regionálního či menšinového jazyka jedná o jazyky, jež jsou tradičně užívané na území daného státu občany, kteří tvoří početně menší skupinu nežli zbytek obyvatel, a jsou odlišné od úředního jazyka státu (kromě dialektů oficiálního jazyka a jazyka migrantů).[3]

Menšinové jazyky a kultury byly ještě na začátku druhé poloviny 20. století vnímané převážně jako „problém", od sedmdesátých let 20. století se pak dostaly do popředí zájmu v souvislosti s problematikou lidských práv a přijímány byly jako „základní právo" svobodného člověka na sebevyjádření. V současnosti jsou většinou označovány za zdroj inspirace a za kulturní dědictví a bohatství lidstva. Různorodost národů, jazyků a kultur je dnes převážně prezentována jako součást ekologie životního prostředí a součást biodiverzity čili něco, co k danému prostředí neodmyslitelně patří a dotváří charakter daného území a obyvatel zde žijících.

Soužití různých etnik ale přináší také četné otázky jejich vztahů, vyjednávání mocenských pozic, strategie, kterou stát zaujme vůči menšinám, např. politické, kulturní a ekonomické integrace, a způsob, jak menšiny na nařízení vlády zareagují.[4] S otázkami se setkáváme i v rovině jednotlivce, např. problémy spojené s identitou dané tím, že žije ve dvou kulturách – zvláště v situacích, kdy se od něj očekává jasně vymezená identita; příslušníci menšin, především v druhé a dalších generacích, ale často sdílejí identity obě: identitu přijatou z rodiny i identitu prostředí, v němž se narodili a žijí.

Vnímání etnicity se ve většině zemí západního světa v posledních desetiletích posunulo od koncepce „buď – anebo" (čili od takového přístupu k etnicitě, podle kterého mohl člověk patřit buďto k jedné etnické pospolitosti, nebo k druhé, ale nemohl patřit ke dvěma nebo více pospolitostem zároveň) ke koncepci „nejen – ale i" (čili koncepci multikulturalistické, která podporuje identifikaci jedince s různými skupinami současně). Otázkou je, k jakým výsledkům takové vnímání povede, čili jestli je toto vnímání skutečně přínosem pro udržení se jednotlivých

3 Evropská charta regionálních či menšinových jazyků – dostupné z: https://www.vlada.cz/.

4 K otázkám etnicity, soužití etnik, vztahu státu a menšin atd. viz např. Eriksen 2012.

jazykových a kulturních společenství. Nedojde k jejich postupnému slévání, ztrátám rozdílů mezi nimi, které se mohou tímto liberálním postojem urychlit? Aneb slovy L. Šatavy (2005: 8): „Koexistence a míšení etnik, ‚kulturní pluralismus', je pravděpodobně cestou, po níž v budoucnosti půjde velká část lidstva. Tento trend bývá většinou pokládán za pozitivní a obohacující. Logickým důsledkem dvou- či multikulturnosti je však i zvýšená prostupnost, zamlžení či úplná ztráta etnodiferencujících hranic a kultur."

V tomto duchu se v následující práci zaměříme na českou menšinu v Chorvatsku, která ve skutečnosti původně menšinou nebyla, neboť v době stěhování byli dnešní krajané součástí závislého, nestátního českého národa a migrace probíhala uvnitř jednoho státu – změnou historického vývoje a politických poměrů se ale stala národnostní menšinou státního národa na území jiného národního státu. Na novém území žije už více než dvě stě let a oproti většině národnostních menšin, u nichž tradičně dochází k asimilaci v průběhu tří až pěti generací, je stále vitální a asimilaci odolává. Nabízejí se tudíž otázky, co tuto menšinu odlišuje od jiných menšin? Co zapříčinilo, že i po tak dlouhé době nedošlo k asimilaci jejích příslušníků, přestože Češi v Chorvatsku nežijí izolovaně, ale naopak promíšeni s obyvatelstvem většinové i dalších národností? A co je v současné době motivací a hnací silou „nebýt asimilován" prostředím, nepodlehnout tlaku svého okolí a kontextu životního prostoru – čili které to jsou faktory, jež působí ve prospěch setrvání menšiny a udržení si menšinového jazyka, a tím zároveň v neprospěch asimilaci?

Vzhledem k tomu, že za jeden ze základních rysů identity jedince i skupiny je často označován jazyk, jak moc je tedy pro krajany v jejich vnímání vlastní identity důležitá čeština? Je pro ně hodnotou, o kterou je potřeba pečovat, nebo samozřejmou součástí každodenního života? Zamýšlejí se někdy nad svým životem se dvěma nebo více jazyky, výhodami i nevýhodami života ve vícejazyčném prostředí? Na základě čeho se rozhodují, který z jazyků užít v které situaci? Činí jim jejich jazyky potíže? A jaké mají k jazykům, jež ovládají, postoje?

Nalézt odpovědi alespoň na některé z položených otázek a přispět tak k poznání jazykového chování příslušníků české menšiny v Chorvatsku se pokusíme na základě terénního výzkumu, který probíhal v českých i smíšených česko-chorvatských rodinách, žijících na území Chorvatska v letech 2010–16. Vzhledem k tomu, že se jazyková i komunikační kompetence jednotlivých členů menšiny různí a jejich jazykové chování ani jazyk, kterým mluví, tudíž nelze popisovat jakožto jednotný systém, považujeme za nutné přistupovat ke krajanům individuálně.

K sledování daných otázek jsme tak zvolili metodu jazykových biografií, která se nám jeví jako vhodná ke zkoumání jazykových procesů v krajanských rodinách i menšině jako celku, a narativní interview jako vhodné k zaznamenání a následnému popisu mluvy příslušníků jazykových menšin, u nichž dochází k (záměrnému i nezáměrnému) míšení jazyků. Zajímat nás budou také faktory, které ovlivňují jazykové chování krajanů v okamžiku promluvy i v průběhu celého života a působí tak na udržení jazyka jako jednoho ze základních rysů dané menšiny.

Kniha je rozdělena do dvou větších celků po čtyřech kapitolách: záměrem prvního je představit českou menšinu v Chorvatsku z několika aspektů, druhý následně představuje výzkum jazykových biografií krajanských rodin.

Vzhledem k tomu, že zkoumaná menšina přitahovala a stále přitahuje pozornost mnoha badatelů, v první kapitole (*Reflexe české menšiny v Chorvatsku v odborné literatuře*) nejdříve shrneme prameny, které se české menšině v Chorvatsku věnují z aspektů různých vědních oborů. Druhá kapitola (*Dějiny*) je věnována dějinám menšiny, od příčin jejich stěhování na území dnešního Chorvatska a zakládání prvních spolků, postupné organizování se po rozpadu Rakouska-Uherska, kdy se ocitli mimo mateřskou zemi, přes osudy během tří válek v průběhu 20. století po dnešní formu existence a organizace menšiny a postavení české menšiny v zákonech Republiky Chorvatska, kterým se věnuje kapitola třetí (*Česká menšina v Chorvatsku dnes – sociální status a organizace*). Čtvrtá kapitola (*Čeština krajanů v Chorvatsku*) pojednává o jazyce, kterým příslušníci české menšiny dnes mluví.

Druhá část knihy představuje jazykové biografie krajanských rodin. Po úvodním, teoretickém představení problematiky jazykových biografií v páté kapitole (*Jazykové biografie a sociální sítě v literatuře*) je v šesté kapitole (*Jazykové biografie menšinových rodin na základě autobiografických vyprávění*) představen terénní výzkum, který probíhal v české menšině v Chorvatsku, a následně také jazykové biografie respondentů výzkumu, členů tří krajanských rodin. Poslední dvě kapitoly shrnují výsledky výzkumu. V sedmé kapitole (*Reflexe jazyka a komunikace ve vyprávěních respondentů*) sledujeme názory respondentů na jejich život se dvěma jazyky a postoje k nim. Hledáme odpovědi na otázky, na základě čeho se rozhodují, který jazyk v daném okamžiku použít, (ne)vědomého přepínání kódu a mateřského jazyka. Úvahy o jazycích doplňují témata komunikace ve škole a v zaměstnání. Zmíněná témata se jevila důležitá nejen v průběhu vyprávění respondentů, ale mnohá z nich můžeme v samotných vyprávěních vysledovat.

V závěrečné kapitole (*Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity české menšiny v Chorvatsku a faktory, které působí na jeho udržení, na příkladu sledovaných rodin*) se na základě provedeného výzkumu pokusíme odhalit obecnější faktory, které působí na udržení jazyka – a tím nepřímo i na setrvání celé menšiny.

Některé části práce byly v průběhu její přípravy publikované samostatně – do této publikace jsou začleněny v částečně přepracované a rozpracované podobě.

Kniha vzešla z šestiletého bádání, kdy jsme mohli alespoň na přechodnou dobu nahlédnout do rodin našich respondentů a naslouchat jejich vyprávění. Nikdy by se tak nestalo bez jejich ochoty podělit se s námi o své životní příběhy, vzpomínky a názory, za což jim patří velký dík. Za vstřícnost děkujeme také všem dalším krajanům, kteří přispěli k vzniku této publikace, a v neposlední řadě našim nejbližším, kteří nám byli během psaní této knihy velkou oporou.

ČESKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA V CHORVATSKU

1. Reflexe české menšiny v Chorvatsku v odborné literatuře

Česká menšina v Chorvatsku jakožto národnostní menšina žijící v jiném prostředí nežli národ, k němuž se hlásí, ale uchovávající si svou identitu, zvyky a jazyk, vzbuzovala zájem mnoha badatelů z krajanských řad i mimo menšinu po celou dobu své existence. Pozornost jí byla věnována z hledisek různých vědních oborů. Zajímavé je, že zatímco dříve zajímaly odborníky především dějiny menšiny, etnografie a nářeční různorodost mluvy krajanů, v posledních letech se odborný zájem vrací, tentokrát ale (pravděpodobně ve spojení se společenskými změnami, s globalizací a rozvojem interdisciplinárních vědních oborů) z hledisek spíše sociologických, sociolingvistických, antropologických aj.

První zprávy o české menšině

První práce věnované české menšině se objevily už na konci 19. století, zabývaly se především otázkou emigrace z území tehdejšího Československa – práce Aloise Šembery, Karla Lambla a dalších. Na začátku 20. století se tématu hlouběji věnovaly práce Jana Auerhana, Rudolfa Turčína a Milana Hodži. „Přestože šlo o všeobecné informace, které zahrnovaly jak základní historické údaje, tak popis života menšiny v hlavních rysech, s přihlédnutím k nejdůležitějším jazykovědným a národopisným charakteristikám, je jejich svědectví velmi důležité, poněvadž zachycuje původní podobu a stav menšiny.“ (Stráníková, L. 2010: 6)

Auerhan, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a Bulharsku.* Praha 1921.

Auerhan, Jan: *Československá větev v Jugoslávii.* Praha 1930.
Hodža, Milan: Zahraniční Čechoslováci v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii. *Naše zahraničí 1*, 1920: 87–93.
Lambl, Karel: Česká kolonie v Evropě a v Severní Americe. *Pokrok*, 1880.
Šembera, Alojz: Mnoho-li je Čechů, Moravanů, a Slováků a kde obývají. *Časopis musea království českého*, 1876.
Turčín, Rudolf: *Čechoslováci v bývalém Chorvatsku-Slavonii.* Disertační práce, Praha, FF UK 1936.

Dějiny přistěhování z hlediska krajanských historiků

Dějinám přistěhování Čechů na území dnešního Chorvatska a založení českých spolků a institucí se věnovali především krajanští badatelé po druhé světové válce – nejsoustavněji se touto problematikou zabýval Josef Matušek, který podal v knize Češi v Chorvatsku podrobný a ucelený přehled dějin menšiny a veškeré spolkové činnosti, která měla už na začátku 20. století vést k udržení české národnosti, jazyka a kultury, až do období druhé světové války. Matušek napsal také řadu dílčích studií, otištěných převážně v časopise Přehled, v nichž se věnoval krajanskému divadlu, knihovnám, školství a krajanské literatuře, českému tisku, účasti Čechů v partyzánském hnutí, jednotlivým krajanským osobnostem atd.[5] Sestavil také několik stovek medailonků významných Čechů, kteří působili v Chorvatsku a v zdejší české menšině – medailonky byly průběžně otiskovány v týdeníku Jednota, ale za autorova života se nepodařilo vydat je jako soubor knižně. Vyšly až v roce 2015 v podobě biografického slovníku ve zpracování autorova syna A. Matuška.

Dějiny menšiny v druhé polovině 20. století a v prvních desetiletích století jedenadvacátého zatím nejsou soustavně zpracovány – v dílčích studiích se vybraným bodům ze života menšiny po druhé světové válce věnovali především krajanští badatelé, kromě již zmíněného J. Matuška např. Otto Sobotka, Otokar Sakař, Otokar Kolouch, Anna Vodvárková, Jiřina Staňová, Karel Bláha a další. Řada autorů se soustředila na jednotlivé krajanské spolky. K nejplodnějším autorům dnes patří krajanský historik Václav-Vjenceslav Herout, který se jako vedoucí archivu Svazu

5 O životě a působení Josefa Matuška vyšla monografie, v níž se mnozí krajanští autoři věnovali různým aspektům Matuškova díla – *Josef Matušek*, ed. Václav Herout. Daruvar, Jednota 2004.

Čechů v Daruvaru věnuje různým tématům, píše o dějinách jednotlivých krajanských osad, o významných krajanských pracovnících, reemigraci po druhé světové válce atd.[6] Dějiny českých domů v Chorvatsku zmapovaly Leonora Janotová s Libuší Stráníkovou, která se menšině věnuje z různých úhlů pohledu. A dějiny novinově vydavatelské instituce Jednota sepsal Karel Bláha, její dílčí problematikou se zabývali i další.

Vzájemné kulturní styky českého a chorvatského národa mapují také záhřebský publicista a předseda Chorvatsko-české společnosti[7] Marijan Lipovac a Franjo Vondráček. Několik demografických pohledů na českou menšinu v Chorvatsku nabídnul v posledních letech Ivan Horyna, který na dané téma obhájil také diplomovou práci.

Bešta, Josip: Pilnost, poctivost, šetrnost: Devadesát let České besedy Kaptol. *Přehled kulturních, literárních a školských otázek* 33, 2015: 37–51.

Bláha, Karel: *Dežanovec: Příspěvek k poznání minulosti osady a okolí.* Daruvar, NVI Jednota 2009.

Bláha, Karel: *Mezurač. Příspěvek k poznávání dějin osady.* Daruvar, NVI Jednota 2010.

Bláha, Karel: *Jednota: Od začátku českého tisku v Chorvatsku do roku 2015.* Daruvar, Jednota 2016.

Herout, Václav: Vznik Ivanova Sela. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 18, 1998: 19–62.

Herout, Václav (ed.): *Naše dechovky.* Daruvar 1999.

Herout, Václav: *Náš venkovský dorost (1935–1941).* Daruvar 2005.

Herout, Vjenceslav – Lipovac, Marijan: *Biskup Josip Salač.* Požega 2009.

Herout, Václav: Kulturně-osvětová činnost Čechů na území Bjelovarsko-bilogorského županství. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 27, 2009: 37–55.

Herout, Václav: *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945–1949.* Daruvar 2010.

Herout, Václav: Okolnosti založení Československého svazu. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 29, 2011: 5–11.

6 Úplná bibliografie V. Herouta viz *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek 33*, 2015: 103–105.

7 Chorvatsko-česká společnost byla založena v roce 1992 a zaměřuje se na rozvíjení přátelských vztahů dvou zemí, jejichž spolupráce sahá hluboko do minulosti. Za tímto účelem společnost vydává časopis Susreti, v kterém sleduje kromě jiného také důležité události ze života jak české menšiny v Chorvatsku, tak chorvatské menšiny v Česku. O Chorvatsko-české společnosti viz Lipovac, Marijan – Banek, Vlatka: *Hrvatsko-češko društvo. Prvih 25 godina.* Zagreb, Hrvatsko-češko društvo 2017.

Herout, Václav: Vojta Režný – život věnovaný české menšině. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 29, 2011: 13–31.
Herout, Václav: Nebude zapomenut, kdo na sebe zapomíná (k 120. výročí narození Jaroslava Dittricha). *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 30, 2012: 5–45.
Herout, Václav: Náboženství a Češi v Chorvatsku. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 31, 2013: 15–59.
Herout, Václav: Vztah Čechů na území Jugoslávie ke staré vlasti v letech 1938–1941. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 32, 2014: 5–51.
Herout, Václav: Vztah Vojty Režného ke kulturním a politickým poměrům v Království SHS. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 33, 2015: 5–36.
Herout, Václav: Sto devadesát let Ivanova Sela. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 34, 2016: 5–117.
Herout, Václav: Luisendorf – Lipovec. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 33, 2019: 5–35.
Herout, Václav: Válečné události na Hrubečnopolsku v letech 1991–1992. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 14, 1993: 56–60.
Horyna, Ivan: Češi v *Chorvatsku*. Diplomová práce. Univerzita Záhřeb 2007.
Horyna, Ivan: *Výsledky sčítání lidu. Srovnání výsledků sčítání obyvatel s ohledem na českou menšinu v Chorvatsku v letech 2001 a 2011.* Daruvar 2013: 5–14.
Horyna, Ivan: *Zachování specifik české menšiny v Chorvatsku.* Daruvar 2012: 47–54. – Obojí in *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*.
Janotová, Leonora – Stráníková, Libuše: *České domy v Chorvatsku: krajanské kulturní stánky.* Daruvar, Jednota 2014.
Knížek, Mirko: *Česká beseda obce Lipovlany 2004–2014 / Češka beseda općine Lipovljani 2004–2014.* Daruvar, Jednota 2015.
Kolouch, Otokar: České školství v Chorvatsku po II. světové válce. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 14, 1993: 87–97.
Lipovac, Marijan: Josef Salač a Daruvar. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 27, 2009: 87–93.
Lipovac, Marijan – Vondraček, Franjo: *Češi Záhřebu – Záhřeb Čechům*. Zagreb 2009.
Matušek, Josef: *Češi v Chorvatsku.* Daruvar, Jednota 1994. Druhé, upravené vydání vyšlo v redakci Marie Sohrové v roce 2017.
Matušek, Josef: Život a dílo Franty Buriana. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* I, 1962: 31–49.

Matušek, Josef: *Česi i Slovaci u Lipovljanima*. Novska 1973.
Matušek, Josef: *Lipovljani u životu i djelu Josipa Kozarca*. Lipovljani 1976.
Matušek, Josef: *Naše divadelní ochotnictví* (separát). Daruvar 1990.
Matušek, Josef: *200 let pospolu*. Daruvar 1991.
Matušek, Josef – Staňová, Jiřina: *Slovo psané a vyřčené*. Daruvar 1997.
Matušek, Josef: Beseda a mládež 1907–1941. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 21, 2001: 3–22.
Matušek, Josef: *Česká beseda Daruvar před druhou světovou válkou 1907–1941*. Daruvar 2008.
Matušek, Josef – Matušek, Alen: *České stopy v Chorvatsku. Biografický slovník významných osob původem z českých zemí a příslušníků české menšiny A–M*. Daruvar, NIU Jednota 2015.
Matušek, Josef – Matušek, Alen: *České stopy v Chorvatsku. Biografický slovník významných osob původem z českých zemí a příslušníků české menšiny N–Ž*. Daruvar, NIU Jednota 2015.
Sakař, Otokar: *Kronika české školy v Daruvarském Brestově* (rukopis uchovávaný v archivu České základní školy J. Růžičky v Končenicích).
Sakař, Otokar: Pohled do minulosti Končenic, *Jednota* 31/1964, 32/1964 a 32/1997.
Selicharová, Marie: Vývoj a proměny Jednoty. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 24, 2006: 5–12.
Sitta, Silvija: *Bjelovarske češke teme*, katalog k výstavě, Bjelovar, Gradski muzej Bjelovar 2013.
Sittová, Sylvie: *Češi v Hercegovci*, katalog k výstavě, Hercegovec, Česká beseda Hercegovec 1999.
Sittová, Sylvie: *Sto let spolku Česká obec Bjelovar – Sto godina društva Češka obec Bjelovar*. Daruvar, Jednota a Svaz Čechů v RCH 2018.
Sobotka, Otto: *Věrni v boji, věrni v práci: Listy z kroniky osady Hercegovec v Jugoslávii a ze života jugoslávských Čechů*. Brno 1948.
Starek, Siniša Njegovan: *Češka beseda Prekopakra 1907. – 2007. – Česká beseda Prekopakra 1907–2007, Prekopakra, Češka beseda Prekopakra 2017*.
Steckerová, Zdena: *Česká beseda Rijeka 1994–2014 / Češka beseda Rijeka 1994–2014*. Daruvar, Jednota 2015.
Stráníková, Libuše: Jednota patří do každé rodiny. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 25, 2007: 12–18.
Stráníková, Libuše: Česká beseda Daruvar v letech 1997–2007. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 26, 2008: 5–31.
Stráníková, Libuše: Výzkumy v české menšině v Chorvatsku. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 28, 2010: 5–16.

Stráníková, Libuše: Svaz Čechů v RCH – neustálá snaha čelit asimilaci. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 35, 2017: 7–11.
Stráníková, Libuše: Česká beseda Daruvar a počátky českého školství. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 36, 2018: 23–31.
Stráníková, Libuše: Psaným slovem pro zachování jazyka a menšiny anebo (téměř) sto let české krajanské literatury. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 37, 2019: 53–72.
Stráníková, Libuše: *Čtyřicet let s divadlem.* Daruvar, Česká beseda Daruvar 2020.
Stráníková, Libuše (ed): Česká beseda Daruvar 1907–*2018. 111 let krajanského spolku (s důrazem na roky 2007–2018).* Daruvar, Jednota 2020.
Vodvárková, Ana: Demografska situacija područja općine Daruvar od prvog popisa do 1991. g. – Kratka demogeografija Čeha u Republici Hrvatskoj do 1991. godine. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 14, 1993: 3–20.
Vodvárková, Anna: Význam kulturních a vzdělávacích akcí Svazu Čechů. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 35, 2017: 35–39.
Vondraček, Franjo: *Česi i Moravljani u Zagrebačkoj županiji – Češi a Moravané v Záhřebském županství.* Zagreb 2011.
Vondraček, Franjo: *Češka kuharica.* Zagreb 2013.

Zájem českých historiků o dějiny menšiny

Demokratické změny v Československu po roce 1989 a vznik České republiky v roce 1993 vedly k většímu zájmu o krajany a český exil také v českých historických kruzích. Emigrací a Čechy žijícími v cizině se začali ve větší míře zabývat také čeští historikové. Už dříve se zejména volyňským Čechům věnoval profesor na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Jaroslav Vaculík, který se ve svých pracích dotýkal také dějin Čechů a Slováků v bývalé Jugoslávii, především tématu jejich reemigrace. Reemigraci se věnoval rovněž Jan Pelikán z Katedry jihoslovanských a balkanistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Helena Nosková s Janou Kreisslovou a Michalem Pavláskem. Poslední jmenovaný se zabývá i tématy z novějších dějin, zvláště válkami v devadesátých letech 20. století. České reemigranty v Československu formou orální historie mapovala Hana Pelikánová

z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, a tématu tzv. Balkánské cesty a zapojení krajanů do bojů za druhé světové války se věnovali Václav Šrámek a Pavel Zona. O dějinách a životě menšiny, životě a působení jednotlivých menšinových pracovníků, ale i česko-chorvatských vztazích v průběhu dějin psal dále Jaroslav Pánek z Historického ústavu AV ČR. O přistěhování valašských Čechů do Bjeliševce psala Helena Bretfeldová. Krajanskými archiváliemi se zabývali Alexandra Blodigová, Jan Kahuda a další.

Blodigová, Alexandra: Poklady archivu Svazu Čechů v Chorvatsku. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 24, 2006: 51–61.

Bretfeldová, Helena: A já su synek z Polanky, a já su cérka z Lidečka. Valašská diaspora ve slavonském Bjeliševci a jejich vztah k lidové kultuře původní vlasti. In: *Od folkloru k world music: Svět v nás, my ve světě*, red. I. Přibylová – L. Uhlíková, Náměšť nad Oslavou, Městské kulturní středisko 2014: 43–53.

Pánek, Jaroslav: Jiřina Staňová. Archivářka s dvojí vlastí. In: *Historici mezi domovem a světem. Studie – články – glosy – rozhovory*, Pardubice, Univerzita Pardubice 2013: 503–505.

Pánek, Jaroslav: *Češi a Jihoslované. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů*. Brno, Tribun EU 2015.

Pánek, Jaroslav: Svědectví o vkladu české menšiny v Chorvatsku do české a chorvatské vědy. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 35, 2017: 97–109.

Pavlásek, Michal – Kreisslová, Sandra – Nosková, Jana: *„Takové normální rodinné historky". Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti*. Praha, Argo 2019.

Pavlásek, Michal: Češi si vždy vybrali správnou stranu. Rodinné generační vzpomínání krajanů v Chorvatsku a státní politika paměti. *Národopisný věstník* 2, 2018: 29–52.

Pavlásek, Michal: „Don't allow history and memory to be forgotten!" Re-emigrants from Yugoslavia as a memory community of an alternative collective memory. *Národopisná revue* 5, 2019: 29–40.

Pelikán, Jan: K některým ekonomickým problémům reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie v letech 1945–1948, *Český lid*, 1989, č. 3, s. 156–164.

Pelikán, Jan: Národnostní otázka v Titově Jugoslávii, *Slovanský přehled*, 1992, č. 4, s. 371–385.

Pelikán, Jan: Historické souvislosti vytváření aktuální etnické situace ve Svazové republice Jugoslávii. In: *Národnostní menšiny. Historické*